STAROŻYTNA POLSKA

pod względem

HISTORYCZNYM, JEOGRAFICZNYM

I STATYSTYCZNYM

opisana przez

Michała Balińskiego i Tymoteusza Lipińskiego

WYDANIE DRUGIE

POPRAWIONE I UZUPEŁNIONE

przez

F. K. Martynowskiego.

Tom I.
Zeszyt 4.

WARSZAWA.
NAKŁAD I DRUK S. ORGELBRANDA SYNÓW,
Bednarska № 20.

1885.

Jest w posrzodku tego zamku kościołek murowany Ś. Piotra, dach na nim zły gontowy, połapu niemasz. Bywało w tem mieśscie kościołow trzy, domow N. 206. Teraz nieznayduie się domow tylko N. 22. Dzień targowy poniedziałek, jarmarki bywaią dwa wywołane do roku. Dostawa się targowego y iarmarkowego plus minus fl. 12, gr. 18.“ Te i tym podobne klęski, wreście powstające w lat kilkanaście później o ćwierć mili miasto Góra, zrządziły zupełny Czerska upadek. Dokładny obraz miejsca tego, skreśla lustracya 1765 r. „Lubo to miasto między innemi pierwszeństwem zaszczycone Wtwa miastami, teraz zaś penitus zdezelowane y zniszczone, że in summa zostaie egestate et paupertate. Nie więcey znayduie się iak 12 obywatelow dosyć z mizernemi budynkamy y to bardzo nędznych y ubogich. W zamku ktorego tylko mury w około extant y to niecałe, do 1757 r. odprawowała się w nim jurysdykcya grodzka. JW. Fran. Bieliński Marsz. W. K. powziąwszy wiadomość o tak wielkim spustoszeniu zamku, dysponował aby nastąpiła kosztem Jego reparacya, którą non modico sumptu kontynuie, iakoż na materyały y magistrów wypłacono ze skarbu tegoż JW. Marsz. 24,358 zł. gr. 23, sz. 2.“ O wsi Tatary zwanéj, wyraża: „tey wsi szczegulnie nomenklatura została, bo tylko mieysce gdzie przedtym była. Antiquitus pomiędzy wielkiemy błotamy miała bydź fundowana.“ Do ostatnich Rplitéj czasów, był Czersk stolicą ziemi, miał Sstę grodz. i Kaszt. większego. *Wojewodowie jeszcze za książąt przestali się nazywać czerskimi, przybrawszy tytuł mazowieckich; w przywileju z 1304 roku dla wsi Brochowa wspomniany jest Krystyn wojewoda czerski. Kasztelania czerska należała do województwa mazowieckiego i pierwszym znanym w dziejach kasztelanem był Piotr Pilch herbu Lada 1224 roku. Starostwo czerskie grodowe wedle lustracyi z 1669 roku składało się z miasta Czerska, z zamkiem i wsi: Dziewinów, Kosomce, Wysoczyn, Radwanków, Niecieczа, Tatary, Leśniki i Goniewo; posiadający je w roku 1771 Franciszek Bieliński, płacił zeń kwarty 250 złp. a hiberny 1720 złp. Czersk posiadał w przeszłości następujące

kościoły: Ś. Jana i Ś. Piotra przy zamku, pochodzący z
sów udzielności téj ziemi—w samym zaś mieście znajdują
parafialny pod wezwaniem Wniebowzięcia Matki Boskiéj
Ducha i Ś. Jakóba za miastem, kościół pod wezwaniem Prz
mienienia Pańskiego wzniesiony został na miejscu spalone
przez Szwedów. Zamek już tylko ruiny przedstawia. Jedn
z baszt wieżowych dochowała się dobrze, w planie ma kwa
drat, budowana z cegły,—posiada piękną ornamontykę wsty
lu gotyckim, w którym cała jest wykonana a którym i za
mek się szczycił* (*). Wisła niegdyś pod samém miastem
płynąca, oddaliła swe łożysko więcéj niż na 1500 kroków
trzy baszty zamkowe panują nad piaszczystą i smętną oko
licą.

Grójec, dawniéj Grodzecz, Grodziec. *Osada sta
rożytna należąca niezawodnie do pierwszych grodów sło
wiańsko-polskich, jak to nawet sama nazwa wskazuje—już
w 1241 posiada kościół parafialny drewniany*. Janusz, czyli
Jan starszy ks. Maz., przywilejem 1419 r. obdarza mieszczan
prawem chełmiń., pozwala mieć łaźnię i postrzygalnią wol-
ne od opłat książęcych. Tu, z ojca Michała, z matki Anny
Świętkowskiéj, urodził się 1536 r. Piotr Skarga Pawęski Je-
zuita, sławny kaznodzieja i spowiednik Zygmunta III. *Skarga
zachowując mile pamięć miasta rodzinnego, zapisał mu fun-
dusz na utrzymywanie 20 ubogich* (**). Zygmunt I wyraź
w przywileju 1540 r., przełożyli nam poddani nasi miast
Grodziec, iż mimo to, że odwiecznie (a multis seculis
wolni są od dostarczania podwód, pociągani wszakże bywają

(*) Czytaj do przeszłości Czerska: Kornela Kozłowskiego: Dzieje
Mazowsza za panowania książąt (szczegółowy tam opis miasta).
Warszawa 1858 r.;—Kłosy T. XIII; — Tygodnik Illustrowany 1862 T. IV,
1868, T. I;—Kwartalnik Kłosów T. II. str. 104;—J. T. Lubomirskiego: Akta
sądowe ziemi Czerskiéj. Warszawa 1880;—Rkpsm. w Bibl. Gł. Uniw. War.
p. t. Opis zab. gub. Warszawskiéj, do tego Atlas.

(**) Czytaj: Leonarda Wasiutyńskiego: Zapis ks. Piotra Skargi dla
szpitala w Grójcu. W Bibliotece Warszaw. T. III 1855 roku;—Tygodnik
Illustr. 1867 r. T. XV i 1872 T. X.

do takowych powinności; stanowimy przeto raz na zawsze,
iż odtąd nam, ani naszym następcom podwód dostawiać nie
mają. Podług lustracyi 1564 r. było 210 domów, opuszczo-
nych zaś 35. Nie licząc szewców wolnych od opłat, znajdo-
wało się podatkujących: kuśnierzów 8, krawców 6, piekarzów
8, miecznik 1. „Prócz tego rzeznicy, ktorych przedtém by-
wało nie mało, płacili łoie i pieprz do zamku, ale iako Pp.
Starostowie ięli brać łopatki, opusciwszy łoie i pieprze, tak
iatki zniszczały.“ Wyprawieni t. r. Rewizorowie wyrażają:
„mieszczanie Grodeczcy maią prziwilei od s. pamięczi Krola
Starego (Zyg. I) na mostowe, ktori sobie naprawuią na rzece
Maliniczi. Biorą mostowego per denar. 3 od konia. A isz
iest na wielkiem gosczinczu, niemoze przez niego być.“ Po
wojnie Szwedzkiéj lustratorowie 1660 r. podają: „domow nie
masz więcey, wyjąwszy siedliska puste, tylko 16. Płacą
z kazdego domu czynszu święto Marskiego po gr. 1½. Szewcy
by ich było naywięcey y naymniey, płacic powinni co rok
fl. 3, gr. 18. Mieszczanie ktorzy piwa rabiali, powinni byli
dawac na tydzien, piwa kłod albo beczek 4½, za kazdą becz-
kę powinien im płacić dwor po gr. 2. Teras te beczki zagi-
nęły z piwowarami. Dzień targowy wtorek, iarmarki trzy
wywołane. Coronaticy kiedy się trafi fl. 12, wos woienny
na posp. rusz. winni wyprawowac albo go okupować fl. 70.
Bywała łaznia, postrzygalnia y waga, z ktorych miastu pro-
vens należał, teraz to wszystko y ratusz przez nieprzyiaciela
zniszczało.“ Wiek cały upłynął, a mało co polepszył się stan
miasta; lustracya bowiem 1765 r. mówi: „znayduie się w mie-
ście Grodziec domów 33, lepianek 2, kramnic 2 y karczma
wiezdna. Cechy wszelkiego rzemiesła, oprócz szewców upa-
dły.“ Mieszkańcy trudnili się kręceniem stron, rozwożąc je
w odległe nawet kraje. *I piwa grojeckie słynęły w Polsce*.
Grójec będąc Sstwem niegrod., należał do dóbr król. Kościół
z cegły zbudowany, wicki zapamięta. *Budował go któryś
z książąt mazowieckich w XV wieku. W planie i murach wi-
dać gotyk jeszcze, ale cała ornamentyka i charakter ze-
wnętrzny ma cechę upadłego renesansu. Z dawnych zabyt-
ków téj świątyni pozostała jedynie chrzcielnica z 1482 r.*

Warka nad Pilicą. Kiedy i przez kogo miasto założone, nie masz pewności. Że było znakomitą posadą, najlepiéj przekonywa lustracya 1564 r., na stronie bowiem król. znajdowało się 236 domów, wójtowskich zaś i na gruncie miejskim 133; rzemieślników 192, z tych: czapników 13, rymarzów 3, iglarzów 5, kotlarzów 3, paśników 4, prasołów 7, piwowarów 30, piekarzy 10, złotników 2, szewców 62. Młynów król. 8 i 2 folusze. Na czas koronacyi płacili mieszczanie 30 złp. i wyprawiali wóz wojenny na posp. rusz. Lustratorowie dodają: że sławne targi i jarmarki, na które przybywało wielu kramarzów z suknem i znaczna liczba statków na rzece, szczególniéj zalecały to miejsce. Święcicki, za Zygm. III żyjący, mówi: iż miasto słynie gmachami, ludnością i mnogością wybornych rzemieślników (*). Mik. Zebrzydowski Wda Krak. na czele rokoszan, wzbraniał 23 czerwca 1607 r. przeprawy Królowi z wojskiem przez rzekę, lecz gęstym ogniem działowym od brzegu odparty, w chwili gdy przyjść miało do bitwy, zaczęły obie strony oświadczać chęć do zgody. Wojewoda zamiast stawienia się na wyznaczoném według umowy miejscu, ku Radomiu się pomknął z wojskiem. Okropny pożar 1650 r., obrócił w popiół 250 domów i klasz. Dominik. D. 7 kwietnia 1656 r. zachodzi Czarniecki Kaszt. Kijowski drogę Szwedom, dowodzonym przez margr. Badeńskiego. Wezbrana wiosenną powodzią rzeka, oddzielała oba wojska. Czarniecki lekkim chorągwiom mostem iść każe, do pozostałych zaś przemawia: w młodości mojéj szersze przepływałem rzeki: komu nieśmiertelna chwała, ocalenie Króla i zbawienie ojczyzny jest miłe, niech idzie za mną (**). To mówiąc, spiął ostrogami konia i pierwszy rzucił się w nurty, za nim 3000 wojska. Po dwugodzinnéj bitwie, zniósł zupełnie nieprzyjaciela i znaczną liczbę zagarnął jeńców. Lustracya 1660 r. podaje: „Miasto zasiadło na włokach 60¼; młynow iest 5, inne spustoszały; kościołów 7, cechy: szewski, kupiecki, kowalski, stalimaski, kołodzieyski. Summa proventu dorocznego z miasta facit fl. 2155, gr. 7, denar. 9.“ W czasie powtórnéj wojny szwedz. smutnego miasto doznało losu, że zaś nie podźwignęło się, najlepszem jest świadectwem lustracya 1765 r. która wyraża: „domów iest 24, drugie wcale zdezelowane, obywatele zaś nędzni y ubodzy.“ Podług téjże lustracyi znajdowało się 6 kośc., jako to: Ś. Anny, Ś. Ducha, Ś. Barbary za rzeką, Dominikanów, fundowany 1279 r. przez Bolesława, a przeniesieni 1321 r. na teraźniejsze miejsce przez Troydena ks. Czers., gdzie też ich zwłoki, jakoteż i Anny siostry Witolda złożone zostały. Fara, gdzie grzebani trzéj bracia Ciołkowie, głośni za Jagiełły, nadludzką siłą ciała (*). Kośc. Franciszkanów założony około 1628 r. przez Katar. z Boglewic Trzewińską. Warka jest tak zwaną królewszczyzną czyli Sstwem niegrod., miasto słynęło na cały kraj wyśmienitem piwem. J. A. Załuski w rękopiśmie wyraża: „ztąd piwo quondam sławne. Santa biera di Varca.“

Garwolin nad Wilgą. Jan Starszy ks. Maz. i ziem Ruskich Pan i dziedzic Czerska, pragnąc nadać rychlejszy wzrost miastu 1423 prawem niem., pozwala mieć postrzygalnią, przeznaczając z niéj dochód na użytek miasta, (Rasorium vulgariter postrzygadnia nuncupatum); uwalnia od opłaty cła w obrębie całego księstwa. Anna ks. Mazow. i Ruska (Dux et tutrix Maz., Russiae etc.), do trzech jarmarków przydaje 1508 r. czwarty. Lustracya 1564 r. świadczy, iż na saméj stronie król. było 260 domów, szewców 24, krawców 12, kuśnierzów 9, kowalów i ślósarzy 22, czapników 7, złotnik 1, piwowarów 63, praszołów 28, piekarzy 38. Po wojnie szwedzkiéj zesłani lustratorowie 1660 r.,

(*) Warka oppidum aedificiis atque incolis frequentissimum, innumerabiles optimorum opificum familias habet.

(**) Współczesny Samuel Grondzki.

(*) O jednym z nich Stanisławie, mówi Bielski: „będąc w Krakowie, dzwon wielki u P. Maryey wniosł na wieżę, któregoby nie wciągnęło y 40 chłopów. Dwie podkowie razem rozłomił, mieczów 12 razem za końce wziąwszy podnosił.“

smutny skreślają stan miasta: „zasiadło iest na włokach 35½ miary chełmińskiey. Powinni mieszczanie z kazdego placu y domu, także z siedliska y od rzemiosła dawać po gr. 1. Na ten czas placow iest 233, domów 50, piwowarow tylko 6, a przedtym było ich 79. Dzień targowy wtorek, iarmarkow bywa 8. Pieniądze podwodne: tych dawać powinni fl. 12, coronaticy fl. 15, woz woienny podczas posp. rusz. powinni wyprawować.“ Powtórny najazd Szwedów, pogorzele i inne klęski, zrządziły zupełny upadek miasta, słynącego dobremi piwami. Nabywanie domów, a nawet i mieszkanie żydom, prawami było wzbronione. Sstwo niegrodowe *które podług lustracyi z 1664 roku składało się z miasta Garwolina i wsi: Wola Rębkowska, Miętne, Poznów, Jagodne, Leszczyny i Niecieplin. Roku 1771 starostwo garwolińskie dzierży Stanisław Bieliński i opłaca z niego kwarty 1707 złp. 20 groszy a hiberny 1687 złp. 21 groszy*.

Góra Kalwarya, nad Wisłą, o ćwierć mili od Czerska. Pierwotnie posada ta, była wsią Góra zwaną. Bogufał Bis. Pozn., potwierdza 1252 r. paraf. kościołowi tutejszemu dziesięciny snopowe ze wsiów: Warszawicze, Nieczecza i Mniszewo (*). Wizyta 1617 r. wspomina o szkółce, przy której

(*) Albertrandi, wywodząc początek Warszawy (ob. Pam. Warsz. 1809), utrzymuje: iż Warszawa była z razu wioską Warsewa zwana, niszczejąca dziesięcinę koś. w Górze. Na poparcie swego twierdzenia, przeistacza wyrażenia dyplomatu Bogufała, mówiąc: „wyraźnie w nim jest nakazano, ażeby dziesięcina zbożowa z wioski Warsewy do koś. Górskiego oddawana była. Ex villa Warsewa etc.“ Zupełnie inaczéj brzmi nadanie biskupa, jakoto: „decimas manipulares confirmavi de Warszawicze etc.“ Podobało się Albertrandemu, ze wsi Warszawicze zrobić Warsewa, a z niéj utworzyć miasto Warszawę. Daléj mówi: „najpierwszą o Warszawie wzmiankę czytać można w nadaniu Konrada ks. Mazow. 1241 r. i t. d.“ W Paprockim, herby rycerstwa s. 313, wcześniejszy znajduje się przywiléj Konrada: datum Varshoviae A. D. 1224. Zgadzam się, iż ta Varschovia, była teraźniejszą Warszawą, ale nie Warszawicze, które, jak świadczy wiz. koś. Górskiego 1598 r., należały do Jana Warszawickiego i podziśdzień są włością Warszawice, leżącą o pół mili od Góry, po prawéj stronie Wisły. Co wyrzekł Albertrandi, powtórzył w dobréj wierze Łuk. Gołębiowski opisując Warszawę 1827 r. T. L.

mieszka nieco uczniów; wizyta zaś 1649 r. opiewa: iż kościół drewniany poświęcony N. P. Wniebowzięcia, z powodu swéj starożytności, w najgorszym znajduje się stanie. Runął on wkrótce, a wieś do kilku dziedziców należąca, pozbawiona plebana, z poddanych ogołocona i zniszczona, przedstawiała pustynią zaroślami okrytą. W takim stanie będącą, kupuje Stefan Wierzbowski Bis. Pozn. 1666 r. część Góry i Wólki Górskiéj za 6000 zł. od Mikołaja i Konstantego braci Górskich, a r. n. nabywa drugą część tychże majętności za 6000 zł. od Anny z Cieciszewskich Niemierzyny. Żarliwy o chwałę Bożą pasterz, zajął się urządzeniem Kalwaryi według wymiaru jerozolimskiego, oznaczał stacye, wznosił kaplice, świątynie i domy; poczém wyjednał u Michała Korybuta przywiléj 1670 r. dozwalający zamienić wieś Górę na miasto, odtąd Nowa Jeruzalem (Nova Hierusalem, Neohierosolima) zwać się mające. Obdarzając Król prawem niem., pozwala osiadać kupcom i wszelkim rzemieślnikom, zbudować ratusz, kramy, używać w czynnościach urzędowych pieczęci z wyobrażeniem krzyża ś., z pewnemi przydanemi oznakami. Ustanawia targi w poniedziałek i sobotę, jakoteż 4 jarmarki. Uwalnia mieszczan na lat 50 od wszelkiéj robocizny i ciężarów, od dawania podwód, od stacyj żołnierskich, od myt i podatków. Polecamy wszelkim urzędom, wyraża Król, władzom, obywatelom, przestrzeganie i zachowywanie w całości téj fundacyi, a to pod karą tysiąca czer. zł. węg. na tych, którzyby się wykonywaniu nadań sprzeciwiać poważyli; kara takowa wpływać ma w połowie do skarbu naszego, a w połowie do magistratu rzeczonego miasta. Z swojéj zaś strony, nadał fundator przywiléj zasadniczy pod d. 1 stycznia 1672 r., wyrażając między innemi: „życząc sobie miejsce to Ś. Nowéj Jerozolimy jako najlepiéj wystawić i wybudować, wszystkich obywatelów którykolwiek teraz i w potomne czasy na tych gruntach naszych dziedzicznych na górze między koś. a w około Piłata budować się będą, między ulicami w krzyż wyznaczonemi, wiecznemi czasy od wszelkich robot i powinności wiejskich uwalniamy i miejskie prawo nadajemy. Nadto, każdy od początku za-

łożenia swojego, przez lat pięć, oprócz tych wolności publicz., które Król JM. temu miejscu pozwolił, my pozwalamy także wszelkiéj wolności prywatnéj, która ma się zacząć od roku przyszłego i t. d. *W tymże nadaniu między innemi znajdujemy, po wyjściu lat pięciu, zastrzeżenie targowego na utrzymanie szyposzów muzykantow. Nadanie także każe „trąbacza umiejętnego chować... któremu i jarmarczne pozwalamy aby chłopców uczył“... „Na wyściu za lat pięciu każdy od swojego założenia takie podatki powinien będzie dawać. Naprzód z placu na każdy rok zł. trzy currenti natenczas moneta, a z ogrodu zł. siedm. Ktoby zaś chciał warzyć piwo, tedy od dziesięci korcy słodu powinien będzie dać zł. dwa, a ktoby chciał gorzałkę kurzyć tedy od garnca zł. dwa na każdy kwartał; od beczki wina zł. trzy, od miodu beczki zł. jeden. Do młyńców żadnych inszych tylko do samych tutecznych Górskich jeździć powinni będą i miary od zboża każdego oddawać z których dwie panu a trzecia młynarzowi iść będzie powinna. Omiotki także młynarzom na karmienie wieprzów pańskich należeć mają“* (*). Uchwała sejmu 1673 r. zatwierdziła pobożne tutejsze zakłady i uposażenia. Miejsce to, stało się ulubionym fundatora pobytem, pod jego okiem i zarządem wznosiły się gmachy różnych zgromadzeń duchownych; mianowany Arcyb. Prymasem, zmarł tu 6 Marca 1686 r., ubolewając, iż zabudowanie miasta w kształcie krzyża i inne swe zamiary, w części tylko zostawia uskutecznione. Jan III w przejeździe do dóbr swoich w Wtwie Ruskiem, zwykle się tu zatrzymywał, wracając zaś z Królową z Żółkwi 1687 r., zjechał do Góry w wigilją Bożego Narodz. i święta przepędził. Miasteczko to, nie nabrawszy należytego wzrostu, słynie liczbą kaplic, koś. i klasz. Na wzgórzu zwaném Kalwarya, wymurował Bis. Wierzbowski kościół Ś. Krzyża, a przeznaczając go na paraf., powierzył zarząd ks

(*) Tymoteusz Lipiński: Miasto Góra Kalwarya. Opis historyczny W Bibl. Warszawskiéj r. 1842. T. IV. str. 518—559;—niewiadomego autora: Góra Kalwarya czyli nowy Jerusalem. Opis historyczno-statystyczny. Warszawa 1854.

Filipinom. Następnie w ich miejsce osadza 1683 r. ks. świeckich, zwanych Kommunistami. W tym koś. złożone zostały zwłoki fundatora; stosownie zaś do jego ostatecznéj woli, wyryto na kamieniu grobowym: „Boże! któryś łotrowi z Tobą wiszącemu odpuścił, i mnie odpuść tu pogrzebionemu.“ Podźwignąwszy Bisk. pierwiastkowy koś. paraf. Wniebowzięcia N. P., osadził przy nim Bernardynów. Przy uroczystém wprowadzeniu 1670 r. zakonników, w mianéj mowie wyraził, iż oddaje im w zupełny zarząd stacye męki Chrystusa, polecając najściślejsze wszelkich nabożeństw krzyżowych dopełnianie. Złożył tu później z Rzymu sprowadzone relikwie Ś. Walcryana, który poczytany został patronem ziemi Czerskiéj od morowéj zarazy. Spoczywa tamże Fran. Bieliński Marsz. W. K., Sta Czerski, który wymurowawszy koś. z klasz. zmarł 8 paźdz. 1766 r. Dominikanie Obserwanci, Dominikanki na górze Syonu, Pijarzy przy koś. Bethleem zwanym, utrzymujący konwikt i szkoły, są fundacyi wspomnionego Pasterza: Maryanów zaś, czyli Maryanitów fundował 1674 r. Stan. Papczyński, expijar a następnie kapelan Jana III. Zowią ich też od imienia fundatora: Stanislaitami, od koloru zaś sukni: Białymi Pijarami, a że tutejszy koś. ma tytuł Wieczerzy Pańskiéj, miejscowi przeto mieszkańcy mianują ich Wieczernikami. Ustawodawca przeżywszy lat 70, zmarł d. 27 paźdz. 1701 r.; złożony w murowanéj katakumbie, bez żadnego napisu. Oprócz wymienionych zakładów duchownych, dwanaście murowanych kapliczek, tworzy ulicę. Słusznie przeto Józ. Jęd. Załuski Bis. Kijowski, mówi: „Górę śmiele urbem sacerdotalem nazwać można, bo same kościoły, klasztory, kaplice, viae crucis, z dymensyą wziętą z Jerozolimy, miasto zdobią.“ Z większemi szczegółami opisuje miejsce to Ig. Krasicki:

Postrzegłem coś nakształt miasta,
Domki szczupłe, tych niewiele,
A zaś kościół przy kościele.
Zamiast miejsca gdzie gospoda,
Dom Piłata, dom Heroda;

Kaifaszowe piwniczki,
Porozrzucane kapliczki,
Miejsce Piotrowéj ucieczki,
Most przez cedron, a bez rzeczki.
Zgoła wszystko nie zamożnie,
Pusto, głodno, lecz pobożnie.
Rozwalone przez połowę,
O miasto wielkopiątkowe!...

Na mocy przywileju i wyraźnéj woli fundatora, miasto przez samych katolików jest zamieszkałe.

Goszczyn. Jan ks. Mazow., przywilejem *z 1382 i* 1425 r. w Bątkowie danym, obdarza mieszczan prawem niem., uwalnia od opłaty ceł w całem swem państwie, pozwala mieć łaźnię, postrzygalnią i wagę, z których czynsz i dochód miasto ma pobierać. *Po wcieleniu Mazowsza do korony Zygmunt I przeznaczył Goszczyn i folwark Bątków na uposażenie Anny księżnéj mazowieckiéj ostatniéj z Piastów. Gdy ona wyszła za mąż za Stanisława ze Sprowy Odrowąża, Goszczyn wraz z Mazowszam dostał się królowéj Bonie, która potwierdziła dawne przywileje w 1539 roku. Anna Jagiellonka pozwoliła przywilejem z roku 1594 wybudować ratusz i jatki*. Zygm. I w przywileju 1540 r. wyraża. poddani nasi miasta Gosczina, przełożyli: iż odwiecznie (a multis seculis) uwolnieni byli od dostarczania podwód; mimo to wszakże pociągani bywają do takowych powinności; stanowimy przeto niniejszem raz na zawsze, iż nam, ani następcom naszym nic są obowiązani podwód dostarczać. Miasteczko to po większéj części sitarzami osiadłe było, którzy z swemi wyrobami, zachodzili do Węgier, a nawet i do Szwecyi, z znacznym wracając zyskiem. *Zygmut III r. 1614 potwierdził cech sitarzy i nadał cztery jarmarki. Lustracya z 1560 roku wykazuje w Goszczynie 421 domów, 30 browarów, wyrabiających 755 warów piwa rocznie i 70 sitarzy. Cyfry te mówią korzystnie o rozwoju i stanie miasta,—niestety! w sto lat późniéj inaczéj mają się rzeczy* (*). Lustracya 1660 r. mówi: iż Goszczyn, leżący w ziemi Czerskiéj, należy do Bątkowa i osiadły jest na 37½ włókach. „Jest w tym miescie ratusz przed laty kilką pobudowany; piwowarów 7, cech sitarski y drugi pospolitego rzemieślnika. Kościoły: farski (*) i Ś. Krzyża (**), tego mieszczankowie kollatorami zostają. Cztery iarmarki do roku bywaią wywołane, dzień targowy bywał w sobotę, ale teraz w niedzielę; czyni prowentu do roku plus minus fl. 18. Podług lustracyi 1765 r. „ta dzierżawa w ziemi Czerskiéy a pow. Grodzieckim leży. To miasteczko należało dawniey do wsi Bątkowa, wieku tego do miasta Goszczyna przyłączona.“ Małe, drewniane to mieścina, składa Sstwo niegrod. czyli tak zwaną królewszczyznę.

(*) Słownik Geograficz. T. II. str. 753;—Kwartalnik Kłosów. T. II.

Karczew nad Wisłą. Zygmunt I przywilejem 1548 r., pozwala Janowi i Franciszkowi Karczewskim, aby wieś swą dziedziczną nie dawno założoną, Karczow zwaną, w pow. Czerskim leżącą, zamienili na miasto. Obdarza prawem niem. czyli chełmińskiém, usuwając przeciwne temuż prawa ziemskie polskie i zwyczaje powszechne: wyłącza mieszczan z pod sądownictwa Wojewodów, Kaszt., Sstów i t. p., stanowiąc ażeby w małéj i wielkiéj wagi sprawach, stawali przed wójtem swoim, ten zaś ma się do dziedziców odwoływać. Pozwala zaprowadzić targ tygodniowy w sobotę i dwa jarmarki: na Ś. Wit i Ś. Bartłomiej; uwalnia osiadających na lat 20 od podatku miejskiego szos zwanego i od wszelkich innych poborów, wyjąwszy od czopowego. *Nadania te następnie potwierdził August III w 1757 roku udzielając miastu 12 jarmarków*. Przybywszy tu Karol XII z Królem Stan. Leszczyńskim 29 paźdz. 1704 r., przez dwa dni przeprawiał swe wojska, mimo strzałów artyl. saskiéj, na lewym brzegu rzeki stojącéj. Za rządów Augusta III, należał Karczew do Fran.

(*) Kościół farny niewiadomej erekcyi prawdopodobnie książąt mazowieckich, pochodzi z r. 1416. M.

(**) Fundowała go królowa Bona w 1518 r. i jest budowany z modrzewia. M.

Bielińskiego, głośnego z surowych wyroków Marsz. W. K., który w otaczających borach wyprawiał łowy dla Króla, lubownika myśliwstwa. *W roku 1541 karczewscy dziedzice téj miejscowości wznieśli tu kaplicę. Istniejący kościół rzymsko - katolicki parafialny, murowany, wystawiony został w 1737 roku przez marszałka Franciszka Bielińskiego, który pod wezwaniem Ś. Wita poświęconym został 1768 r. Dzwony tego kościoła pochodzą: mniejsze dwa z 1646 i 1668 roku a większy z 1618 roku* (*).

Siennica. Anna ks. Mazow. i Ruska, w przywileju 1526 r. wyraża: mając wzgląd na wierne służby Stan. Sienickiego (Szyenyczky) byłego łożniczego (cubiculari) braci moich Stanisława i Janusza, pragnąc oraz jego zasługi wynagrodzić, pozwalamy, ażeby wraz z bracią: Janem, Franciszkiem i Mikołajem, na gruntach dziedzicznéj wsi Sienicy (Szyenycza) w pow. Czerskim leżącéj, nowe zupełnie założył miasto, mające się zwać Janowo. Obdarzamy osiadających prawem chełmińskiem; stanowimy targi w poniedziałek, jarmarki zaś na 7 braci śpiących, na Ś. Mateusz i Ś. Barbarę. Potwierdzając Zygmunt I powyższy przywiléj 1527 r., zmienia dwa ostatnie jarmarki na Ś. Bartłomiej i Ś. Tomasz. Zwyczaj ludu mocniejszy nad wszelkie przepisy, zachował pierwotną nazwę, Janowa zaś nazwisko, na pergaminie tylko pozostało. Następnie przeszła Siennica w posiadanie znakomitéj i możnéj rodziny Rudzieńskich; z tych Kazimierz Wda Mazow. założył koś. i klasz. Reformatow; zmarłszy 1759 r., tamże spoczywa. Syn jego Michał Wda Maz. dokończywszy fundacyi, zmarł 1764 r. i obok ojca i matki złożony został. Mała, z drzewa zabudowana mieścina.

Latowicz nad Świdrem i obszernym stawem. Jan Pikarski herbu Pułkozic, Sędzia Ziemski Czerski, mąż rycerski, od Ziemowita i Trojdena ks. Mazow. wziął w zasługach 1300 r., miasteczko to z przyległościami (**). Musiał je otrzy-

(*) Słownik Geograficzny. T. I I. str. 835.
(**) Niesiecki.

mać w dożywociu tylko, gdyż następnie należało do dóbr książęcych. Jan ks. Mazow. przywilejem 1423 r., obdarza prawem niem. uwalniając mieszczan od opłaty cła w obrębie swego państwo, zastrzegając wszakże, iż jeśli jadąc z towarami lub płodami, przebywać będą granicę, naówczas zwykłe cło uiszczać mają. Pozwala mieć postrzygalnią i wagę z pobieraniem dochodu na użytek miasta. Anna ks. Mazow. w przywileju 1509 r. wyraża: pragnąc nieść pomoc mieszkańcom w budowaniu się, w robieniu i naprawie dróg i mostów, nadajemy wieczyście prawa i wolności następujące: pobór z opłaty kar zwanych: Bykowe i Bronne (Percussionis), obracając dochód na polepszenie stanu i użytek miasta; pozwalamy mieć fuśnicę do topienia i czyszczenia wosku, nic z niéj dla Nas nie zastrzegając. Zabraniamy zaś, aby odtąd nigdzie po wsiach, ani po miastach fuśnicz nie zakładano na szkodę miasta: zakazujemy, aby w okręgu miłowym nie warzono piwa, lecz sprowadzano na sprzedaż z Latowicza. Po wcieleniu Mazowsza do korony, miejsce to należało do dóbr składających oprawę król. Bony, która w czasie swego wdowieństwa z upodobaniem tu przebywała. Tylu obdarzone swobodami miasto, wzrosło w ludność i przemysł, jakoż podług lustracyi 1564 r., znajdowało się: domów 265, rzemieślników obowiązanych do opłat 102, a w téj liczbie: piwowarów 36, szewców 16, miecznik 1, kuśnierzów 11, krawców 8, prasołów 8, czapników 3. Co do powinności: „mieszczanie winni płacic coronacyey gdy się trafi fl. 6, gr. 12 i wyprawować woz woienny gdy się trafi woyna.“ Na zażalenie mieszczan, iż mimo odwiecznych praw i zakazów, poczęli się żydzi do miasta wciskać i w handlu przeszkadzać, wzbrania Zygm. III jak najmocniéj 1596 r., aby odtąd żydzi kupować, najmować, a nawet i w mieście przebywać nie ważyli się, czego dopilnowanie Staroście poleca. R. 1599 powtórnie Król postanawia: aby żydzi w przeciągu sześciu miesięcy wyprzedali się i miasto opuścili. Około tegoż czasu należeć poczęło Sstwo niegrod. Latowickie do dóbr król. Konstancyi, drugiéj żony Zygm. III. Różne nadużycia ze strony Starostów, a następnie klęski krajowe, przywiodły miasto do upad-

ku. Lustratorowie 1660 r. wyrażają: „położone iest miasto nad rzeką Świdrem, które circumcirca ta rzeka oblewa y staw wielki. Zasiadło na włokach 39. Dzień targowy czwartek, a iarmarkow wywołanych 4. Są dwa mosty z ktorych mieszczanie prowent biorą y mosty względem tego naprawować powinni od brzegu do brzegu, drzewem nie ziemią ani gnoiem, bo przez to staw załazi y ryby w nim zdychaią. Pięniędzy podwodnych dawali przedtym z domu każdego po gr. 3, a ze teraz po spustoszeniu nieprzyiacielskiem tylko N. 18, przychodzi od nich pro nunc fl. 1, gr. 24. Coronationis dawać powinni fl. 4.“ W sierpniu 1704 r. napadłszy tu niespodzianie Saski gen. Brandt na 300 Szwedów w pień ich wyciął. *Księżna Anna Jagiellonka założyła tu około roku 1400 parafiję, dla której wzniosła kościół drewniany, okazały z chórem murowanym. Były przy nim cztery kaplice. Kościół ten spłonął 1613 roku. Książe Adam Czartoryski generał ziem polskich wzniósł na miejscu spalonego obecny kościół parafialny 1733 roku. W XVII wieku oprócz parafialnego istniały w Latowiczu dwa inne kościoły mianowicie: Ś. Ducha i Ś. Wawrzyńca oraz szkoła. Niegrodowe starostwo latowickie podług lustracyi z 1660 składało się z miasta Latowicza oraz wsi: Wielgołas, Chyziny, Trembczór, Kamionka, Wężyczyn, Dąbrówka, Oleksianka, Iwowe, Strachomin, Jaliny, Rędzyńskie, Żebraczka, Rudnik, Kochany, Róża, Toczyska, Zgorznica, Wólka Rożańska i Zabiałe. W roku 1771 Adam ks. Czartoryski generał ziem podolskich wraz z żoną Izabelą z Flemingów, płacili z tego starostwa 5432 złp. 23 grosze kwarty a hiberny 2382 złp. 14 gr.* (*).

Mińsk nad Srebrną. Jan z Gościanczyc, otrzymał od Jana Starszego ks. Mazow. przywilej około 1420 r. na zamienienie wsi dziedzicznéj Mensko w pow. Czerskim (in districtu Czernensi) leżącéj na miasto. Konrad, Kazimierz, Bolesław i Jan książęta Mazow., na prośbę Ścibora Bis. Płock., Jakóba Kaszt. Warsz. i Alexego z Gościańczyc

(*) Słownik Geograficzny T. V. str 99.

braci rodzonych, potwierdzając erekcyą 1468 r., obdarzają nadto prawem chełm., stanowią targ tyg. i 3 jarmarki do roku; pozwalają miastu mieć łaźnię wolną od opłaty książęcéj, pod warunkiem, iż dziedzice z rodziną i ich potomstwo, raz na tydzień mogą się kąpać bezpłatnie. Wspomnieni bracia, pisząc się z Mińska, stali się szczepem rodziny Mińskich herbu Prus. Następnie własność znakomitego domu Rudzieńskich. Musiały jarmarki upaść, skoro Stan. August na prośbę dziedzica Piotra Borzęckiego Podstolica Kor., naznacza 1786 r. ażeby się odprawiały: na nawrócenie Ś. Pawła, na Ś. Annę, Ś. Michał i Ś. Marcin; targ zaś we środę. Ozdobą miejsca tego jest pałac i starożytny murowany kościół w kształcie krzyża.

Osieck. Książęta Mazow. utrzymywali tu zwierzyniec i mieli dwór, gdzie często przebywali, używając łowów w otaczających borach. Konrad III ks. na Czersku i Warszawie, ojciec ostatnich dwóch ks. Mazow., zakończył tu żywot 1503 r. Po wcieleniu Mazowsza do korony, należeć począł Osieck do dóbr stoł. król. składając Sstwo niegrod. Zyg. Aug. w przywileju 1558 r. wyraża: doniesiono nam, iż Jęd. Świeborowski, Pułtuski i Sandecki kanonik, dóbr naszych Osieczk dzierżawca, znajduje położenie tejże wsi nader dogodne na założenie miasta, na co chętnie zezwalając, zupełnéj mu mocy udzielamy. Obdarza Król prawem niem., uchylając przeciwne temuż prawa i zwyczaje powszechne polskie; stanowi targ w sobotę i dwa jarmarki do roku. W czasie grassującéj zarazy morowéj 1625 r. schrania się tu Zygmunt III z król. Konstancyą i dziećmi, lecz gdy kilku z dworzan zmarło, przenoszą się do Czerniernik. Pomor 1629 i 1630 r., zmusza tegoż Krola wraz z całym dworem uchodzić do Osiecka, skoro zaś zaraza i to ustronie sięgać poczęła, opuszczono je udając się do Tykocina. Lustracya 1660 roku opiewa: „miasto Osiecko zasiadło na włokach 60. Podwodne pieniądze, tych dawać powinni na każdy rok fl. 2. Coronationis także kiedy się trafi daią fl. 4. Młynow iest 4, bartnikow 4, ktorzy dla spustoszenia puszczy przez nieprzyjaciela

(Szwedów), nie daią tylko puł becki miodu, do tego kazdy z nich daie po fl. 1. Rzemiesnicy reproduxerunt privilegium confirmationis 1595 r., w ktorey specificantur: slosarze, rymarze, kowale. kotlarze, siodlarze, miecznikowie, paśnikowie, nozewnikowie, iglarze, tesarze (stolarze), stalmachowie, czapnicy, tokarze, kołodzieie, bednarze y zdunowie. Przy folwarku iest zwierzyniec niemały, lecz teraz spustoszał. Było w nim ieleni pod sto przed incursyą szwedzką y kozacką, takze danielow 30, które zwierze kozacy ostrog porozwalawszy i opaliwszy, zwierze porozganiali, drugie wystrzelali ze teraz w nim nie niemasz.“ August III polowywał w tutejszych borach na łosie, dziki, daniele. Gdy ustawy cechowe zupełnie zaniedbane zostały, stanowi Stan. August 1788 r.: „Jeden tylko cech czyli konfraternia rzemieślników być ma, do których należeć mają, kowale, ślusarze, tokarze, kuśnierze, krawcy, garbarze, stolarze, kapelusznicy, sukiennicy, płóciennicy, zduni, paciornicy, czapnicy, siodlarze, rymarze, kołodzieje, stelmachy, kotlarze, teraz będący i potym osieść mogący.“ Ostatni 31 art. opiewa: „processyom koś. paraf. magistrowie ze świecami assystować powinni, 4 zaś z nich podczas mszy śpiewanéj w niedziele i święta, z wachlami czyli świecami na elewacyą wychodzić mają. Na mszy zaś ś., kazaniu i nabożeństwie tak w niedziele, jako i w dni święte, czeladź i magistrowie bywać mają.“

Otwock, wieś blisko prawego brzegu Wisły. Zameczek tutejszy pamiętny jest pobytem Augusta II w czasie wojny szwedzkiéj. Zjechawszy Król 1703 r., a z nim pośrednicy pokoju: cesarski, angielski i hollenderski posłowie, oczekiwał, jaki obrót wezmą rzeczy i wyprawione do Karola XII poselstwo, względem zawarcia układów. Gdy atoli wszelkie w téj mierze starania, okazały się być daremne, smutkiem przejęty August, wyjechał dnia 3 listopada do Jaworowa. Fran. Bieliński Marsz. W. K., dziedzic tutejszéj włości, przemieszkiwał w niéj letnią porą. Nawiedzał go często August III, polując w przyległych borach: na łosie, dziki i niedźwiedzie. Marmurami ozdobny o dwu basztach pałac, otoczony drzewy, leży nad jeziorem.

Paryszew, właściwie Parysów. Zygmunt I, przywilejem 1538 r. wynagradzając wierne służby Floryana Parysa Kaszt. Zakrocz. Sstę Czersk., pozwala wieś jego dziedziczną Sieczcza w ziemi Mazow., pow. Czerskim leżącą, zamienić na miasto, mające się odtąd Parissowo nazywać; obdarza prawem niem., uchylając przeciwne temuż prawa ziemskie i zwyczaje powszechne, stanowi targ tygodn. i jarmarki: na Ś. Łukasz i na Ś. Floryan; uwalnia mieszczan na lat ośm od podatku szos zwanego, od wszelkich danin i powinności, wyjąwszy od opłaty czopowego. Parysów w późniejszych czasach należał do Bielińskich, następnie do Kossowskich. Mała, z drzewa zabudowana mieścina.

2. ZIEMIA WARSZAWSKA.

Zawiera trzy powiaty: Warszawski, Błoński i Tarczyński.